

ריבית מוקדמת, ריבית מאוחרת, וריבית שאינה קצוצה

גדר ריבית מוקדמת וריבית מאוחרת

א. משנה בבא מציעא הי (עה):

רבן גמליאל אומר יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת. כיצד? נתן עיניו ללות הימנו והיה משלח לו ואומר "בשביל שתלוני", זו היא רבית מוקדמת. לזה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו ואמר "בשביל מעותיך שהיו בטלות אצלי", זו היא רבית מאוחרת.

ב. שו"ת תורת אמת סימן קסב

וגם לדעתי ליתיה למה שכתבתי שאין איסור רבית מוקדמת בשעת לקיחת המעות רק בשע' ההלוואה אחר כך, שהרי במאי דאמרינן "אסור ללוות סאה בסאה" נראה שהוא אסור בשעת ההלוואה, גם מאי דאמרינן שאסור לישראל להיות ערב לגוי בעד ישראל חברו ברבית נראה גם כן שהאיסור הוא באותה שעה....

ג. שו"ת רדב"ז חלק ד סימן רלג (אלף שד)

ואף ע"ג שבשביל טובה שעשה עמו ראובן שנעשה לו שליח ופסק עם העכו"ם ביוקר ממתין שמעון על מעותיו, אין בזה חשש רבית שכל הלוואת חן כך הם, מלוה לו מעותיו בשביל שעשה עמו טובה או אי זה נחת רוח ואין בזה לא חשש רבית ולא אפילו הערמת רבית.

ד. הגהות אשרי מסכת בבא מציעא פרק ה סימן ה הגהה ב

או רבית מוקדמת או רבית מאוחרת - כגון שפסק עמו לתת קודם הלוואתו רבית לכשילוה ממנו, או רבית מאוחרת שהבטיח לתת לו כך וכך אחרי שיפרענו חובו....

ה. טור יורה דעה הלכות רבית סימן קסו

אם כבר הרויח לו הזמן ובא [לווה] בתוך הזמן ואמר "דור בחצרי בשביל מעותיך שהן בטלות אצלי", לא הוי אלא רבית מאוחרת. א"נ י"ל דלא מקרי "רבית מאוחרת" אלא במה שנתן לו אחר שפרעו, אבל כיון שאומר כן בעוד שהוא חייב לו, אסור [כאבק ריבית].

ו. נתיבות שלום קעב:ד:יז

ואולי י"ל דכל הא דגזרו ברבית מאוחרת היינו שמא יבוא לידי רבית קצוצה, אך באופן שעשו קציצה אלא שהיתה קציצה המסופקת, בזה לא גזרו אטו קציצה גמורה.

ז. שו"ע יורה דעה קסא:ב

אבק רבית, אינה יוצאה בדיינים. ואם בא לצאת ידי שמים, חייב להחזיר. (הגה: מלבד רבית מוקדמת ומאוחרת אפילו לצאת ידי שמים אינו חייב להחזיר). (ב"י בשם תשובת הרשב"א).

ח. ביאור הגר"א יורה דעה סימן קסא ס"ק ח

מלבד רבית כו'. דהא במתנה יהבה כמש"ש במתני' (ע"ה ב') דורון כו' (ע"כ):

ט. בבא מציעא עג ע"ב

רבינא הוה יהיב זוזי לבני אקרא דשנוותא, ושפכי ליה טפי כופיתא. אתא לקמיה דרב אשי, אמר ליה "מי שרי?" אמר ליה, "אין, אחולי הוא דקא מחלי גבך."

י. רש"י מסכת בבא מציעא דף עג עמוד ב

הואיל ולא פסקת עמהם, ומדעתם נותנים לך, ואין מזכירים לומר "בשכר מעותיך שהיו בטילות אצלנו", מתנה בעלמא היא.

גבול לאיסור דרבנן דמוקדמת-מאוחרת

יא. שו"ע יורה דעה קסו:

אסור להקדים הרבית או לאחר אותו. כיצד, נתן עיניו ללוות ממנו והיה משגר לו דורון (הגה: ופירש בשביל שילוהו, (טור וכב"י שכ"נ מרא"ש), או שהוא מתנה מרובה דמסתמא הוי כאילו פירש לו) (שם בשם סמ"ג) בשביל שילוהו זו היא רבית מוקדמת. לזה ממנו והחזיר לו מעותיו, והיה משגר לו דורון בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו, זו היא רבית מאוחרת ואם עבר ועשה כן, ה"ז אבק רבית.

יב. בית יוסף יורה דעה סימן קסו:

ובסמ"ג סימן קצ"ג (סג): כתב בדבר מועט מותר וכו'. ואפשר שאם היה רגיל לשלוח לו אפילו דבר מרובה מותר, דכיון שהיה רגיל לשלוח לו כל כך בלאו הכי, תו לא מתחזי כרבית.

יג. שו"ך יורה דעה סימן קסו:

כתב ב"י דאפשר אפילו היה רגיל מקודם במתנה מרובה אסור משום דהוי מילתא דפרהסיא דדמי לדירת חצירו ושימוש בעבדיו...

יד. ש"ך יורה דעה סימן קס:

וכתב בהגהת דרישה בשם מהרש"ל "דכל מה שידוע שבלאו הכי לא היה עושה לו כלל הוי כמתנה מרובה ואסור." עד כאן. ונראה לי דהכל לפי הענין ולפי מה שניכר בדעת משלח. ועל פי זה יש לומר דלא פליגי הפוסקים:

טו. ש"ך יורה דעה סימן קס:

עוד כתב ב"י בשם הגהת אשר"י ורמב"ם דאפילו בסתם אסור כשלא היה רגיל מקודם.

טז. רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ה:יא

אסור להקדים הרבית או לאחר אותו. כיצד? נתן עיניו ללוות ממנו והיה משלח לו סבלונות בשביל שילוהו, זו היא רבית מוקדמת, לזה ממנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו סבלונות בשביל מעותיו שהיו בטילין אצלו זו היא רבית מאוחרת. ואם עבר ועושה כן הרי זה אבק רבית.

גבול לקולא דרבית מוקדמת

יז. רבי עקיבא איגר יורה דעה סימן קסו:

והיה משגר ליה דורון ופירש בשביל שילוהו. נלע"ד דזהו [רק 'מוקדמת'] דוקא בשולח לו דרך מתנה ומבקש ממנו שילוהו בשביל זה, והוא דרך שוחד בעלמא. אבל אם התנה ע"מ שילוהו, א"כ אם אינו מלוה צריך להחזיר, ובשעת הלואה הוי כנותן לו.

גבול לחיוב דרבית מאוחרת-מוקדמת

יח. בית יוסף יורה דעה סימן קסו:

נראה לי לומר דעד כאן לא אסרינן רבית מוקדמת ומאוחרת אלא סמוך קצת להלואה אבל במפלגת הרבה אין לחוש כלל, ואפילו מתנה מרובה נמי שרי כל שהוא סתם:

יט. גיטין כ ע"ב

"אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלים והיה בו זקן אחד והיה מלוה לכל בני הכפר וכותב בכתב ידו ואחרים חותמים ובא מעשה לפני חכמים והכשירוהו." ואמאי? הא בעינא ספר מקנה וליכא! אלא לאו משום דאמרינן אקנויי מקנה להו.

כ. תוספות מסכת גיטין דף כ עמוד ב

ואם תאמר, מה ענין שטרי הלואה לגט, דאינם אלא לראיה!... ונראה לפרש דנראה לגמרא דמסתמא כיון שהיה מלוה לכל בני העיר גם הם היו עושים לו טובה ונותנים לו במתנה או מוכרים לו שדות, דפעמים שלא היו קנויין לו אלא בשטר כגון שדי נתונה לך או מכורה לך וגם השטרות האלו היה כותב אותם ואחרים חותמים.

רבית שאינה קצוצה בשעת פרעון

כא. שו"ע יורה דעה קסד:

אפילו אם הלוח נותן לו יותר, מדעתו, בשעת הפרעון, שלא התנה עמו, ואינו אומר שנותנו לו יותר בשביל רבית, אסור. (הגה: ומיהו אם לא היו המעות בידו דרך הלואה, רק דרך מכר, מותר בכה"ג.) (ב"י בשם תלמידי רשב"א ובנימוקים בשם תוס').

כב. שו"ת הרשב"א חלק ה סימן קפז

שאלה ראובן הפקיד ממון ביד שמעון להתעסק בו ברבית שיהיו שלשת חלקי הרבית לו לראובן והחלק הרביעיית יהיה לבן שמעון והוא גדול ואינו סמוך על שולחן אביו. ולא קיבל עליו שמעון אחריות העסק הנזכר. והיה לו לשמעון עסק משל עצמו. ופעמים שהיה שולח שמעון יד בעסק ראובן לעצמו, וכשהיו לו מעות היה מחזיר לעסק ראובן קרן ורבית. ולזמן חזרת העסק טוען שמעון אחר ששלחתי יד בעסק על כרחך נתחייבתי באחריות. וכיון שכן אין לי לתת לו רבית. הודיעני הדין עם מי. תשובה... ואם [השאלה היא] על רבית ששילם [כבר לתוך העסק] מחמת מה שלוח לעצמו, זה ודאי צריכה רבה, לפי שאין זה אלא אבק רבית, והרי זה כרבית מאוחרת בשביל מעות של ראובן שהיו בטלות אצלו. וכיון שלא התנה עם ראובן מתחילה בשעת ההלואה אין כאן רבית דאורייתא וקילא טפי מרבית דרבנן. ולפיכך יש לומר כיון שנתן אותו רבית לתוך עסק של ראובן מיד זכה בו ראובן ושוב אינו נותן לחזרה ואפ"ל לצאת ידי שמים...

כג. רא"ש מסכת בבא מציעא פרק ה:סז

ולבי מהסס להתיר הדבר, דמלישנא דמתני' משמע הא דלא אסור רבית מאוחרת אלא בדאמר ליה "בשביל מעותיך שהיו בטילות אצלי" היינו היכא דשלח לו אחר שהחזיר לו מעותיו. אבל אם בשעת פרעון נותן לו יותר מתחזי כרבית אפ"ל בסתם:

כד. תוספות מסכת בבא מציעא דף עג עמוד ב

ושפכי ליה טפי - ... ולא דמי להלוהו ודר בחצירו... דשאני התם שעדיין חייב לו.

כה. שו"ת הרשב"א חלק א סימן תתקלח
ולא עוד אלא אפילו הלווה ואחר שפרעו נתן קצת ממה שהרויח אין כאן אלא רבית מאוחרת וגרוע אפילו מאבק רבית.

כו. בבא מציעא סג ע"ב
ואמר רב נחמן האי מאן דאוזיף פשיטי מחבריה ואשכח ביה טופינא, אי בכדי שהדעת טועה מיחייב לאהדוריה ליה, ואי לאו מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה. היכי דמי בכדי שהדעת טועה?...

כז. ט"ז יורה דעה סימן קס"ב
נותן לו יותר מדעתו. אין להקשות ממ"ש בחושן משפט סימן רל"ב סעיף ב' במי שמוצא יתרון במעות, שכאן מיירי אחר שמונה לו המעות בכירור מוסיף לו קצת....

כח. רבי עקיבא איגר יורה דעה סימן קס"ד
נ"ל דהיינו כעין עובדא דהש"ס דלקח ממנו בדרך פסיקה ובשעת פרעון הפירות נתן לו פירות יותר אבל אם נתחייב לו ממון אין חילוק בין אם נתחייב לו בדרך הלוואה או מכח מכר כל שפורע לו יותר אסור ומלישנא דהש"ך (סק"ד) לא משמע כן ודו"ק:

כט. בבא מציעא עה ע"א
ואמר רב יהודה אמר שמואל בני חבורה המקפידין זה על זה עוברין משום מדה ומשום משקל ומשום מנין ומשום לויין ופורעין ביום טוב וכדברי הלל [על סאה בסאה בדבר מועט] אף משום רבית.

ל. שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף עה עמוד א
ותימה, מאי רבית איכא? והלא השני כשהוא פורע מתוך קפדנותו הוא מדקדק שלא יתן לו יותר ולא יבואו לידי רבית! ויש לומר דמכל מקום פעמים שהוא בוש להראות שהוא מקפיד ומוותר קצת, ואף על פי כן הוא מקפיד בלבד, הילכך הוי רבית. הרא"ש:

מתנות

לא. שולחן ערוך הרב יורה דעה הלכות ריבית והלכות עיסקא סעיף ה
וכל רבית אפילו של דבריהם אין מתנה ומחילה מועלת בה להתירה שאפילו אומר הלוה "אני נותנה במתנה" אסור לזה ליתן ולזה לקבל, שכל רבית שבעולם מחילה ומתנה היא שהסוחרים ועובדי האדמה שצריכים תדיר ללות נותנים הרבית במתנה גמורה בלב שלם כדי שימצאו תמיד ללות אבל התורה לא מחילה ואסרה מחילה ומתנה זו וכן חכמים אסרוהו ברבית של דבריהם.

לב. בית יוסף יורה דעה סימן קס
ואיכא לעיוני הא רבית מוקדמת או מאוחרת היתה, וכיון דמתנה מרובה היתה שהיו נותנין לו שדות הוי כמפרש ואסור! ומתוך כך נראה לי לומר דעד כאן לא אסרינן רבית מוקדמת ומאוחרת אלא סמוך קצת להלוואה אבל במופלגת הרבה אין לחוש כלל ואפילו מתנה מרובה נמי שרי כל שהוא סתם:

לג. מחנה אפרים הלכות מלוה ולוה - דיני ריבית סימן יז
כתב הב"ב בס' ק"ס על מ"ש התוספות בפ"ב דגיטין בעובדא דאותו זקן דמסתמ' כיון שהיה עושה עמהם טובה גם הם היו עושים עמו טובה ונותנים לו שדה במתנה. והקשה הב"ב, והלא כיון דהויא מתנה מרובה הרי זה רבית מוקדמת וחשיב כאלו פירש בשביל מעותיו! ולע"ד נר' דלא קשיא מידי והוא דכל שפירש וא"ל לשם מתנה ליכא איסורא כלל, ולא קאסיר אלא היכא דיהבי בשכר מעותיו, אבל בשביל מתנה דמי לת"ח שמוותרים ללוות זה מזה ברבית דכיון דידעי דאיכא איסורא אפילו סתמא, לא קא יהבי אלא לשם מתנה, והוא הדין בעמי הארץ כל היכא דפירש לשם מתנה. וכן נראה מההיא דשכיב מרע שאמר תנו מנה לב"ח, דנותנים לו וליכא משום רבית דמשום דגמיל חסד עמיה קאמ"ל עיין בח"מ סי' רנ"ג. וכן יש להוכיח ממ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ד וז"ל "המלוה את חברו והחזיר לו חובו ומצא המלוה יותר אם בכדי שהדעת טועה חייב להחזיר ואם לאו מתנה הוא דקא יהיב ליה" ע"כ, הרי דכל שהלוה נותן במתנה מותר....

לד. רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ד:ח
אסור לאדם להלוות בניו ובניו רבית אף על פי שאינו מקפיד ומתנה הוא שנותן להן, ה"ז אסור שמא ירגילם בדבר זה.

לה. הגהות אשרי מסכת בבא מציעא פרק ה סימן ה הגהה ב
רבית מאוחרת שהבטיח לתת לו כך וכך אחרי שיפרענו חובו או אחרי שפרעו שלח מנחה למען שעשה עמו חסד והלוה לו מעותיו

לו. בבא בתרא קלח ע"ב
ושכיב מרע שאמר "תנו מאתם זוז לפלוני בעל חובי כראוי לו" נוטלן ונוטל את חובו. ואם אמר "בחובו" נוטלן בחובו.